

ทางเครื่อง : สีส้นวงดนตรีลูกทุ่งสู่การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำ

Hangkruang-The Colorful Rhythm, with The Creativity in Watercolor Painting.

❖ วิศิษฐ์ พิมพ์พิมล ❖

หางเครื่อง : สีฉันทนตรีลูกทุ่งสู่การสร้างสรรคจิตรกรรมสีน้ำ

Hangkrung-The Colorful Rhythm, with The Creativity in Watercolor Painting.

❖ *วิศิษฐ์ พิมพ์พิมพ์*¹ ❖

บทคัดย่อ

หางเครื่อง เป็นองค์ประกอบของวงดนตรีลูกทุ่งที่ขาดไม่ได้ ในปัจจุบัน ทั้งดนตรี จังหวะ เครื่องแต่งกายมีสีสันสดใสซึ่งผ่านการออกแบบอย่างสวยงามอลังการ และมีระดับประดับด้วยขนนก ลูกปัด เลื่อม ช่วยสะท้อนสีสันของการสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะการแสดงซึ่งช่วยกระตุ้นบรรยากาศของการรับรู้และความเคลื่อนไหวก่อให้เกิดแรงบันดาลใจต่อผู้วิจัยในการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำ บทความฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของหางเครื่อง ลักษณะที่โดดเด่นของหางเครื่อง การใช้สีสันและเครื่องประดับในเครื่องแต่งกาย เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างผลงานด้วยเทคนิคสีน้ำ (2) เพื่อศึกษาผลงานของศิลปินต่างประเทศ เช่น วาสลีย์ คานดินสกี (Wassily Kandinsky) เฮเลน แฟรงเคนทาเลอร์ (Helen Frankenthaler) และศิลปินร่วมสมัยไทย เช่น จงชัย รักปทุม, สมศักดิ์ เขาวนธาดาทอง และ สรรณรงค์ สิงห์เสนี โดยนำแนวความคิดมาประยุกต์ และทดลองเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมสีน้ำ (3) เพื่อถ่ายทอดบรรยากาศความสดใสและกระบวนการเคลื่อนไหวของหางเครื่อง ด้วยเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำ

การดำเนินงานใช้กระบวนการศึกษาเอกสารประกอบการทดลองเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำ โดยมีแนวคิดการโต้ตอบแบบฉับพลัน (Improvisation) และแนวคิดเรื่องพลังอิสระที่ถูกปลดปล่อยผ่านจิตใต้สำนึก ประกอบเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ผ่านสัญลักษณ์ที่ได้จาก เครื่องแต่งกายหางเครื่อง บรรยากาศของการแสดง สีสัน ความเคลื่อนไหว ที่ประมวลจากวงดนตรีลูกทุ่ง ผลการศึกษา/สร้างสรรค์ พบว่าลักษณะเด่นของหางเครื่อง มีสีสันสดใสและการเคลื่อนไหวที่สนุกสนาน สามารถถ่ายทอดผ่านเทคนิคการใช้สีน้ำ ซึ่งเผยให้เห็น ความสดใส หลากเฉดสี ปฏิกริยาการเคลื่อนไหวของหางเครื่องเป็นเสมือนการโต้ตอบฉับพลันระหว่างดนตรีกับหางเครื่อง กระดาษที่บร่อยแปรง มิติที่รับรู้มีความลงตัวระหว่างขอบเส้น การแผ่กระจายของหยดสี มิติของงานจิตรกรรมกึ่งนามธรรม (Semi-Abstract) ยังสะท้อนถึงพฤติกรรมมนุษย์ และความทรงจำที่งดงาม ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของสังคมไทย

คำสำคัญ: หางเครื่องสีฉันทนตรีลูกทุ่ง, การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำ

¹ นิสิตปริญญาโท สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

‘Hangkrung’ is an essential element for the present Thai folk song with the music, rhythm, and an attractively colorful designed costume which generally dazzlingly decorated with feathers, beads, and shiny materials. It reflects the vivid creation of the art of performance, which also stimulates the perception of the atmosphere and movements that inspires a watercolor painting with the concept. The objectives of this research are as follows. (1) To compile the knowledge and history of ‘Hangkrung’ with the outstandingly decorated and colorful attires that ignites the inspiration of the watercolor painting creation. (2) To study the works of foreign artists e.g. Wassily Kandinsky, Helen Frankenthaler, and Thai contemporary artists e.g. Thongchai Rakprathum, Somsak Chaotadapong, and Sannarong Singhasaenee, and apply the line of thoughts with the watercolor painting technique experimentation (3) To convey the viable emotion and movements of ‘Hangkrung’ with the watercolor painting technique

The methodology of this study is the combination of literature review and the watercolor painting technique experimentation with the idea of ‘Improvisation’ and the release of subconscious power. The outcome becomes a symbolic creation of the costume of ‘Hangkrung’, blending with the emotion, colors, and movements of the Thai folk’s performance.

The result of this research demonstrates the prominent colorfulness and joyful motions of ‘Hangkrung’ with the expression through the watercolor painting technique. It presents the cheerfulness with the variety of colors, while the improvisation shows the interaction between ‘Hangkrung’ and music in the way of the trace from the brush stroke on the paper, the dimensional perception of the border lines, and the diffusion of the watercolor drops. In addition, this semi-abstract painting also reflects human behaviors and beautiful memories in the culture and lifestyle of Thais.

Keyword : *Hangkrung-The Colorful Rhythm, The Creativity in Watercolor Paintin*

ที่มาและความสำคัญ

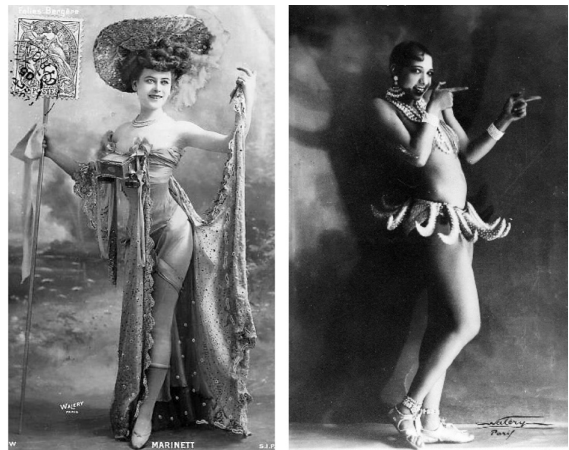
“หางเครื่อง” เป็นคำที่ใช้เรียกและเข้าใจกันในปัจจุบันว่า หมายถึง นักเต้นแต่งกายสีสันสดใส และมักประดับด้วยขนนก เต้นประกอบจังหวะให้แก่วงดนตรีลูกทุ่ง แต่ในอดีตคำว่า หางเครื่อง ไม่ได้มีความหมายหรือเข้าใจกันอย่างปัจจุบัน คำเรียก “หางเครื่อง” มาจากคำว่า “เขย่าหางเครื่อง” มีความหมายถึง เครื่องดนตรี เคาะจังหวะประเภทฉิ่ง ฉาบ กรับ ไม้แตก แทมบูรีน โดยบรรดาศาสนิกในวงดนตรีลูกทุ่ง เช่น นักร้อง นักแสดงตลกหรือแรงงานในวงซึ่งว่างจากงานอื่นๆ จะออกมาช่วยยืนเคาะจังหวะด้วยเครื่องดนตรีดังกล่าว ประกอบกับการร้องของนักร้องบนเวที ช่วยให้จังหวะเพลงเด่นมีความไพเราะน่าฟังขึ้น การแต่งกายยังไม่มียีสันสดใส รวมทั้งไม่มีลีลาการเต้นที่เคลื่อนไหวสนุกสนานอย่างปัจจุบัน

“เขย่าหางเครื่อง” ได้พัฒนามาสู่ “หางเครื่อง” ซึ่งมีความหมายและรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีเหตุผลมาจากการแข่งขันทางธุรกิจของวงดนตรีลูกทุ่ง เขย่าหางเครื่องจึงจำเป็นต้องถูกพัฒนาทั้งรูปแบบ ลีลาการเต้น ตลอดจนชุดเครื่องแต่งกายให้มีสีสันสดใสขึ้น ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงยุคทองของเพลงลูกทุ่ง ในช่วง พ.ศ. 2511 ศรีนวล สมบัติเจริญ ซึ่งดูแลกิจการวงดนตรีหลังจากการเสียชีวิตของสุรพล สมบัติเจริญ ได้จัดให้มีการเต้นรีวิวประกอบละครเพลงขึ้น ใช้ผู้เต้นประมาณ 10 คน แต่งกายเหมือนกันหมด และไม่มีการถือเครื่องเคาะจังหวะประเภทฉิ่ง ฉาบ กรับ ไม้แตก แทมบูรีน ความหมายของคำว่า หางเครื่อง จึงเปลี่ยนแปรไป จากเครื่องเคาะจังหวะ มาถึงบุคคลที่เต้นประกอบเพลง โดยมีลีลาการเต้นที่ประยุกต์มาจากการแสดงของตะวันตก (กาญจนา สิงห์อุดม. 2555 : 37-38)

นอกจากนี้รูปแบบของหางเครื่องซึ่งปรากฏกันอยู่ในปัจจุบันดังที่เราเห็นจนชินตา เกิดมาจากบุคคลอีกท่านหนึ่งคือ ศกุนตลา พรหมมา ภรรยาของเพลิน พรหมแดน ซึ่งดูแลการจัดการในวงและดูแลหางเครื่อง ได้ปรับปรุงหางเครื่องโดยเพิ่มผู้เต้นให้มากขึ้น ปรับปรุงลีลาการเต้นให้มีจังหวะสนุกสนานตามแบบอย่างที่ได้จากการเต้นระบำของฝรั่งเศส ฟอลลี แบร์แซ (Folies Bergeres) และการเต้นโมเดิร์นแดนซ์ (Modern Dance) และมีการปรับปรุงชุดแต่งกายหางเครื่องให้มีความฟูฟ่า มีสีสันสดใสและมีขนนกจากต่างประเทศประดับตกแต่ง ขนนก นี้เองกลายเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดอย่างหนึ่งของเครื่องแต่งกายหางเครื่อง ที่ขาดไม่ได้จนปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา หางเครื่องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบต่างๆ ควบคู่กับการพัฒนาของวงการเพลงลูกทุ่ง และการพัฒนาด้านเทคโนโลยี มีการนำเทคโนโลยีแสงสี เสียงที่ทันสมัยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแสดง จนมีรูปแบบหลากหลายตื่นตาตื่นใจ ตามแบบที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงสีสันสดใสจากเครื่องแต่งกายหางเครื่อง สีสันดังกล่าวยังมีความเชื่อมโยงกับบริบทอื่นๆ ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของไทย เช่น สีสันข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องแต่งกายยานพาหนะ ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรสนิยมการใช้สีของสังคมไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสังคมชนบทและสังคมระดับชาวบ้าน สีสดเป็นสีซึ่งได้รับความนิยมในสังคมไทยและเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยอย่างยิ่ง

จากสีสันความสดใสของเครื่องแต่งกายหางเครื่อง และการเต้นซึ่งในที่นี้หมายถึงความเคลื่อนไหว ประกอบแสงสี เทคโนโลยี กลายเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญของข้าพเจ้า นำมาสู่การศึกษา ค้นคว้าข้อมูล เทคนิควิธีการของจิตรกรรมสีน้ำ และองค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องเพื่อถ่ายทอด “ความเคลื่อนไหวของสีสันสดใส” สู่ผลงานจิตรกรรมสีน้ำสร้างสรรค์ในครั้งนี้

ภาพที่ 1-2 ภาพนักเต้นระบำฝรั่งเศสของฟอลลี แบร์แซ (Folies Bergeres)

ภาพที่ 3-4 ภาพ หางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่งเพลิน พรหมแดน ในอดีต

ภาพที่ 5-6 ภาพ หางเครื่องในปัจจุบันและการนำเทคโนโลยีแสงสี เสียง เข้ามาส่งเสริมให้การแสดงมีความทันสมัยมากขึ้น

ภาพที่ 7 ภาพ ชุดแต่งกายหางเครื่องสีสันสดใสหลากหลายสีสัน

ภาพที่ 8 ภาพ สีสันสดใสในชีวิตประจำวันของไทย

อิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะกรรม

นอกจากแรงบันดาลใจจากสีสันสดใสและความเคลื่อนไหวจากหางเครื่องแล้ว การวิจัยสร้างสรรค์ในครั้งนี้ ยังได้รับอิทธิพลจากผลงานศิลปะต่างประเทศและศิลปินไทยดังนี้คือ ผลงานของศิลปิน วาสลิลี คานดินสกี (Wassily Kandinsky) และ เฮเลน แฟรงเคนทาเลอร์ (Helen Frankenthaler) โดยศิลปินทั้งสองนี้มีกระบวนการสร้างสรรค์โดยการโต้ตอบแบบฉับพลัน (improvisation) ด้วยการปล่อยจิตใต้สำนึกภายในให้ทำงานอย่างอิสระ และผลงานจิตรกรรมของศิลปินไทยคือ ธงชัย รักปทุม, สมศักดิ์ เขาวนธาดาทพงศ์ และสรธรรมรงค์ สิงหนณี โดยศึกษาถึงแนวคิด และวิธีการสร้างสรรค์ผลงานซึ่งมีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล นำแนวคิดและวิธีการบางประการมาใช้ในการวิจัยสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของหางเครื่อง ลักษณะที่โดดเด่นของหางเครื่อง การใช้สีและเครื่องประดับในเครื่องแต่งกาย เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างผลงานด้วยเทคนิคสีน้ำ
2. เพื่อศึกษาผลงานของศิลปินต่างประเทศ เช่น วาสลิลี คานดินสกี (Wassily Kandinsky) เฮเลน แฟรงเคนทาเลอร์ (Helen Frankenthaler) และศิลปินร่วมสมัยไทย เช่น ธงชัย รักปทุม, สมศักดิ์ เขาวนธาดาทพงศ์ และ สรธรรมรงค์ สิงหนณี โดยนำแนวความคิดมาประยุกต์ และทดลองเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมสีน้ำ
3. เพื่อถ่ายทอดบรรยากาศความสดใส และกระบวนการเคลื่อนไหวของหางเครื่อง ด้วยเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำ

แนวคิดในการวิจัยสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์วิทยานิพนธ์ชุด หางเครื่องสีสันวงดนตรีลูกทุ่งสู่การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำ ได้รับแรงบันดาลใจจากสีสันสดใสของเครื่องแต่งกายและความเคลื่อนไหวที่สนุกสนานของหางเครื่องที่เด่นประกอบจังหวะเพลงลูกทุ่งบนเวทีการแสดง ความเคลื่อนไหวผสมผสานกับสีสันจัดจ้าน นำมาสู่การค้นหาคำศัพท์ทางจิตรกรรมโดยใช้สีน้ำซึ่งมีความใสบาง สามารถทับซ้อนให้เกิดมิติความรู้สึที่เคลื่อนไหวและบรรยากาศที่สามารถควบคุมได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

หางเครื่อง หมายถึง นักเต้นประกอบจังหวะ ท่วงทำนองในการแสดงของวงดนตรีลูกทุ่ง มักเต้นอยู่ด้านหลังนักร้อง การแต่งกายด้วยสีสันสดใสซึ่งมีทั้งชุดหูรอก ระบายแขนพู่พองประดับขนนก มงกุฎ ตกแต่งเครื่องประดับวาววับคล้ายชุดลิเกหรือบางครั้งใช้ชุดที่รัดรูป เน้นรูปร่าง รูปทรงของนักเต้น

สีสันวงดนตรีลูกทุ่ง หมายถึง สีสดใสที่ได้รับรู้จากชุดการแสดงหางเครื่อง หรือองค์ประกอบบนเวทีการแสดงวงดนตรีลูกทุ่ง สีสันในด้านนามธรรมจะหมายถึง ความสุข ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ความอึดอ้อมใจที่ควบคู่กับวงดนตรีลูกทุ่ง จนกลายเป็นเอกลักษณ์

การสร้างสรรค์ หมายถึง การนำแรงบันดาลใจที่ได้รับ ค้นหาข้อมูล วิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการทำงาน ผ่านกระบวนการออกแบบ ผสมผสานจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึก จนเกิดเป็นผลงานใหม่

จิตรกรรมสีน้ำ หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานภาพวาด 2 มิติ โดยใช้สีที่มีตัวทำละลายน้ำ ซึ่งวาดได้หลายๆ ลักษณะเช่น เปียกบนเปียก เปียกบนแห้งและแปรงแห้ง ทั้งนี้เขียนให้สีมีความโปร่งใสมากกว่าที่เปียก โดยอาจเขียนแบบเกลี่ยเรียบเขียนแบบไล่น้ำหนักสี การเขียนสีต่อสี หรือการเขียนแบบทับซ้อน สีส่วนการเชื่อมต่อระหว่างสีเกิดได้ทั้งสองลักษณะคือ การเขียนเส้นรอบนอกคมชัด (Hard Edge) หรือการเขียนเส้นรอบนอกกลมกลืนเข้าหาพื้นหลัง (Soft Edge) วัสดุพื้นรองรับสีน้ำที่เหมาะสมมากที่สุดคือกระดาษ รวมทั้งมีการใช้เทคนิคอื่นๆ ที่สอดคล้องกับจิตรกรรมสีน้ำเช่นการสร้างรอยแปรง การขีด ขูดขีด การหยดสี และร่องรอย คราบสีและการไหลที่เกิดจากความบังเอิญของสีน้ำ

จิตรกรรมสีน้ำสร้างสรรค์ หมายถึงการนำเทคนิควิธีการของการเขียนสีน้ำมาใช้โดยผสมผสานความชำนาญในกลวิธีของสีน้ำกับแนวคิดของศิลปิน เพื่อแสวงหาความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ขอบเขตการสร้างสรรค์ผลงาน

1. เนื้อหา

ศึกษาข้อมูลหางเครื่องและองค์ประกอบเกี่ยวกับเนื้อหางกับเพลงลูกทุ่ง เพื่อนำมาเป็นต้นแบบและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมสีน้ำ ผสมผสานด้วยจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึก

2. รูปแบบ

รูปแบบผลงานเป็นผลงานจิตรกรรมสีน้ำกึ่งนามธรรม (Semi-Abstract)

3. เทคนิค

เป็นการสร้างสรรค์เฉพาะจิตรกรรมสีน้ำโดยวาดลงบนกระดาษสีน้ำคุณภาพดี

4. ขนาดของผลงาน

ผลงานสร้างสรรค์บนกระดาษขนาด 56 x 76 ซม. จำนวน 9 ชิ้นงาน ขนาด 130 x 240 ซม. จำนวน 3 ชิ้นงาน และขนาด 122 x 184 ซม. จำนวน 3 ชิ้นงาน

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. เก็บข้อมูลโดยวิธีการถ่ายภาพจากการแสดงสด จากสถานที่จริง ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการแสดงสด ในงานรำลึก สายัณฑ์ สัญญา ปีพ.ศ.2558

2. เก็บรวบรวมข้อมูลทางเครื่อง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับเพลงลูกทุ่ง จากเอกสารทางวิชาการ บทความและการสัมภาษณ์

3. ศึกษารายละเอียดข้อมูล คัดกรอง จัดระเบียบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางการสร้างสรรค์

4. ทดลองทำแบบร่าง และวิเคราะห์แบบร่าง

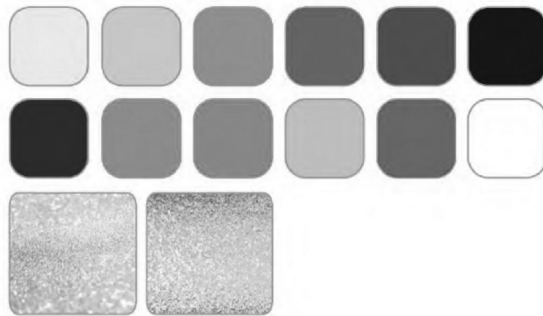
5. สร้างสรรค์ผลงาน

6. สรุปอภิปรายและประเมินผล

การดำเนินการสร้างสรรค์

การกำหนดชุดสี

จากการศึกษาข้อมูล สีเส้นของเครื่องแต่งกายทางเครื่อง ทำให้พบว่าสีเส้นดังกล่าวมีลักษณะของ สีสด สว่าง ในแบบ Vivid Tone ซึ่งแสดงถึงบุคลิกภาพ ความมีชีวิตชีวา จากสีเส้นที่สดใสของชุดแต่งกายทางเครื่อง และเมื่อวิเคราะห์ลงไปในรายละเอียดเพิ่มเติมพบว่า การใช้สีของชุดเครื่องแต่งกาย ที่ใช้โดยทั่วไปมีการใช้สีใน 3 ลักษณะคือ 1 ชุดสีสดใสในโทนเดียวกัน 2 ชุดสีสดใสต่างกัน 3 ชุดผลงานที่แสดงสีสดใสหลากหลายสีเส้น นอกจากนี้ยังประดับด้วยเลื่อม ระบายประยับทั้งสีเงินหรือสีทอง ร่วมกับสีชุดต่างๆ สีเส้นสดใสจัดว่าเป็นประเด็นที่สำคัญของการวิจัยสร้างสรรค์ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงกำหนดชุดการสร้างสรรคโดยอาศัยสี

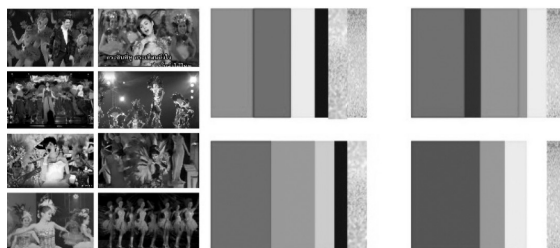
ภาพที่ 9 ตัวอย่างสีที่พบจากเครื่องแต่งกายนักร้อง และทางเครื่อง

ภาพที่ 10 ลักษณะที่ 1 การใช้สีออกไปในโทนเดียวกัน ปรากฏภาพทางเครื่องในทุกๆ สี ตั้งแต่สีขาว และที่มีความสดต่างๆ เช่น เหลือง ส้ม แดง เขียว น้ำเงิน หรือม่วง เป็นต้น

ภาพที่ 11 ลักษณะที่ 2 การใช้สีสดซึ่งมีความแตกต่างกัน เช่น ม่วงและเหลือง เขียวและส้ม เป็นต้น

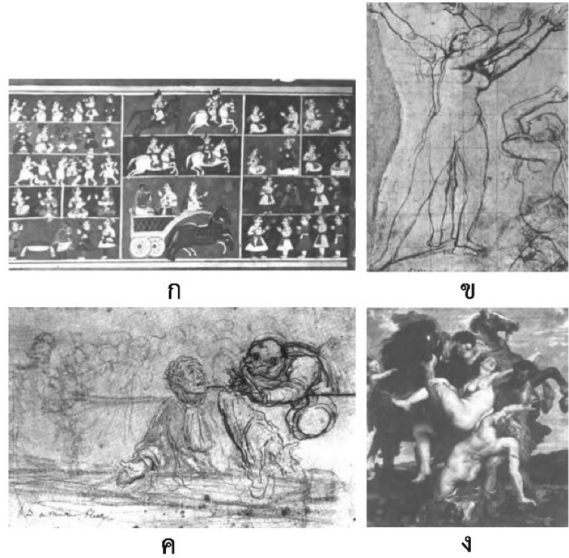
ภาพที่ 12 ลักษณะที่ 3 การใช้โทนสีสดหลากหลาย

เป็นเกณฑ์เบื้องต้น ซึ่งจะแบ่งชุดการสร้างสรรค ตามลักษณะของสีทั้ง 3 ประเภทนี้ และค้นคว้ารูปแบบการแสดงผลออกที่เหมาะสมต่อไป

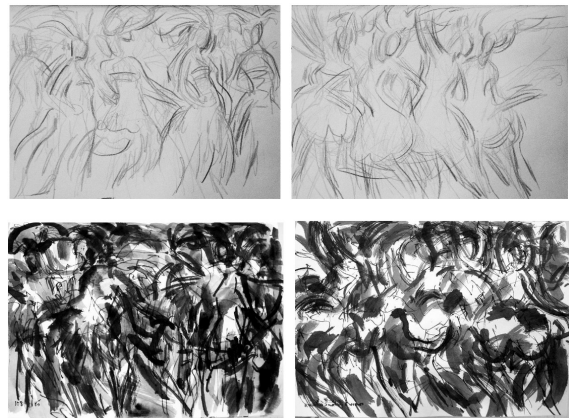
การสร้างภาพร่างและกำหนดกระบวนการสร้างสรรค

หลังจากกำหนดชุดสีแล้ว สี ข้ำพเจ้าเริ่มดำเนินการค้นหา รูปแบบที่เหมาะสม ด้วยการทดลองวิธีการสร้างภาพร่าง โดยอาศัยภาพเคลื่อนไหวจากภาพการเดินของหางเครื่อง จากข้อมูลวิดีโอ ซึ่งข้ำพเจ้าถ่ายมาด้วยตนเองและสื่ออินเทอร์เน็ต เช่น Youtube เป็นต้น การทดลองสร้างภาพร่างในช่วงแรก เกิดปัญหาการสร้างให้ภาพมีความรู้สึกเคลื่อนไหวพอสมควร จึงสืบค้นข้อมูลการสร้างภาพให้เกิดความรู้สึกเคลื่อนไหวโดยหยิบยืมข้อมูลจากหลักการออกแบบนำมาประยุกต์ใช้ ทำให้ทราบว่า การสร้างให้ภาพรู้สึกถึงความเคลื่อนไหวมีหลักการ ซึ่งน่าจะนำมาประยุกต์ใช้กับการสร้างสรรคในครั้งนี้ คือ วิธีการข้ำรูป การทำภาพซ้อน การใช้เส้นรอบนอกที่เลือน และภาพที่เกิดจากความเคลื่อนไหวทางสายตา เช่นภาพลายเส้นซับซ้อน บิดโค้ง กลับไปกลับมา ซึ่งจะทำให้สายตาตามองตามและเกิดความเคลื่อนไหว

วิธีการใช้เส้นรอบนอกที่เลือน เป็นวิธีหนึ่งในการวาดเส้นท่าทาง หรือ (Gesture) การวาดเส้นแบบนี้ สู่ชาติ เกาทอง ได้ให้ความหมายถึง การแสดงกิริยาท่าทาง ความเคลื่อนไหวแสดงอารมณ์อากัปกิริยา (Action Drawing) หรือการวาดเส้นแบบหวัด (Scribble Drawing) ... โดยใช้เส้นเดี่ยวที่ถูกต้อง วาดเส้นท่าทางการวาดจะเคลื่อนไหวจากส่วนรวมทั้งหมดสู่ส่วนย่อย ค่อนข้างใช้การวาดแบบหยาบๆ หรือแม้แต่ใช้เส้นที่รวดเร็วหวัดๆ ซึ่งการวาดเส้นท่าทางเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับวาดเส้นแสดงทรงที่เขียนอย่างฉับพลัน (Quick Contour) การวาดเส้นท่าทางผู้วาดจะต้องไม่พะวงกับเหตุผลทางกายวิภาค ปริมาตรของแสงเงาของรูปทรงหรือทฤษฎีอื่นๆ มากเกินไป จะส่งผลให้เส้นที่จะถ่ายทอดขาดชีวิต... ลักษณะการวาดเส้นแบบนี้จะมีเส้นบางส่วนของชัดเจนและเส้นบางส่วนของเลือนรางหายไป และการร่างเส้นมีความเป็นอิสระ เส้นจะเกิดการทับซ้อนและให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ข้ำพเจ้าจึงใช้การสร้างภาพร่างด้วยวิธีการนี้และนำภาพมาจัดองค์ประกอบขึ้นใหม่ด้วยการข้ำ ซ้อนกันและกลับไปกลับมาของภาพลายเส้นนั้น ให้เกิดความเหมาะสม พอเหมาะพอดีและรู้สึกได้ถึง ความเคลื่อนไหว และยังคงรูปทรงของหางเครื่องให้ปรากฏเป็นเค้าโครงบางส่วน

ภาพที่ 13 แสดงกลวิธีต่างๆ ที่สร้างให้ภาพเกิดความรู้สึกเคลื่อนไหว ก.การข้ำรูป ข.การซ้อนรูป ค.เส้นขอบเลือนราง และ ง.ภาพเคลื่อนไหวทางสายตา ด้วยการบิดรูป กลับไปกลับมา

ภาพที่ 14 การทำภาพร่างด้วยการวาดเส้นท่าทาง เป็นภาพเบื้องต้น

จากการทดลองสร้างภาพร่าง ด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งประเด็นสำคัญในเรื่องของ สี และอิทธิพลจากการสร้างภาพแบบโต้ตอบฉับพลันของศิลปะรูปแบบนามธรรม จึงทำให้พอจะสรุปถึงกระบวนการสร้างผลงานที่แตกต่างกัน โดยอาศัยชุดสี ทั้ง 3 ชุด เป็นกรอบสำคัญ ซึ่งการกำหนดกรอบการทำงานนี้จะช่วยให้การสร้างสรรคมีทิศทางชัดเจนมากยิ่งขึ้น กระบวนการสร้างสรรคผลงานที่กำหนดขึ้น 3 วิธีมีดังนี้

1 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ในจิตรกรรมสีน้ำ ขนาดเล็ก 56x76 ซม. จำนวน 9 ชิ้นงาน

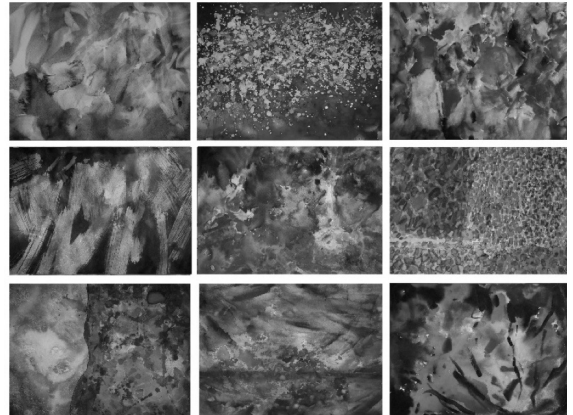
2 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ในจิตรกรรมสีน้ำ ขนาดใหญ่ ขนาด 130 x 240 ซม. จำนวน 3 ชิ้นงาน

3 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ที่เกิดจากภาพจิตรกรรมสีน้ำขนาดเล็กก่อรูปเป็นจิตรกรรมสีน้ำขนาด 122 x 184 ซม. จำนวน 3 ชิ้นงาน

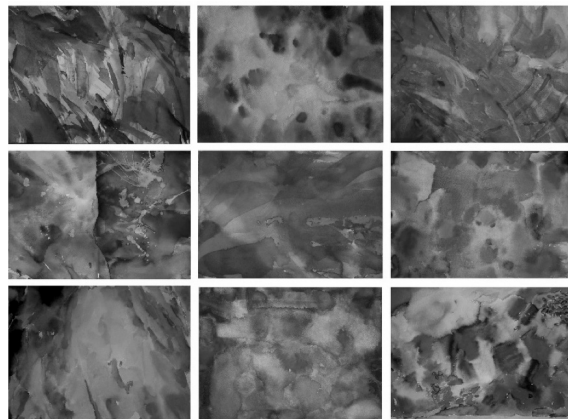
การกำหนดชุดผลงานจึงนำกระบวนการสร้างสรรค์นี้เป็นหลักในการแยกชุดผลงาน เพื่อให้มีทิศทางที่ชัดเจนและไม่เกิดความสับสน

การทดสอบเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำที่เหมาะสม

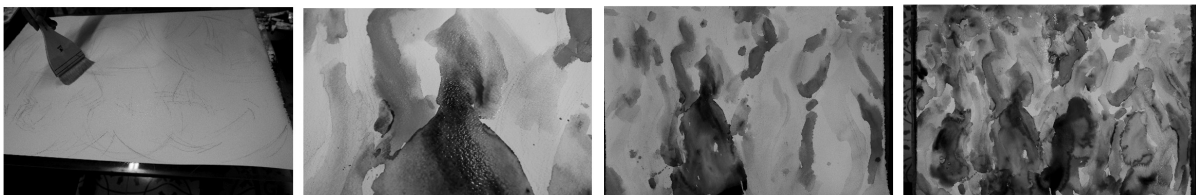
ถึงแม้ว่าจะมีความเข้าใจอยู่แล้วต่อกระบวนการพื้นฐานของจิตรกรรมสีน้ำ ซึ่งมีวิธีการเขียนอยู่ 3 วิธี คือ การเขียนเปียกบนเปียก เปียกบนแห้งและแห้งบนแห้ง แต่การจะสร้างผลงานจิตรกรรมสีน้ำให้ได้ผล ในเรื่องความเคลื่อนไหวแสดงความสดใสของสี และความโปร่งใส บางเบา จำเป็นต้องค้นหาเทคนิคให้ชัดเจนเพื่อควบคุมสีให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมาย จากการทดสอบพบว่า การซ้อนทับสีมากเกินไป สร้างให้ภาพเกิดความขุ่นหมองของสี และการใช้เทคนิคอื่นๆ เช่น การจุด การขีด การใช้กากันสี สร้างความแข็งแกร่งต่างให้กับภาพ ส่วนเทคนิคซึ่งเหมาะสมต่อการสร้างสรรค์ผลงานในครั้งนี้ คือการเขียนด้วยรอยแปร่งที่เป็นอิสระ ใช้การควบคุมสีโดยอาศัยจังหวะการไหลซึม แม้กระจายของสี การหยุด หยอด รอยแปร่งและการซ้อนทับสีพอสมควร โดยต้องระมัดระวังไม่ให้สีแต่ละสี เข้าไปผสมกันจนกลายเป็นสีที่หมองคล้ำ การควบคุมสีนี้จำเป็นต้องระมัดระวังอย่างมาก เพราะคุณสมบัติสีน้ำที่ต้องการความสดใส บางเบา เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ภาพที่ 15 การทดสอบเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำที่ไม่ประสบผลสำเร็จ สีขุ่นหมองและมีความแข็งแกร่งต่าง

ภาพที่ 16 การทดสอบเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำที่เหมาะสม สามารถแสดงความสดใสของสีและรอยแปร่งอิสระ

ภาพที่ 17 ขั้นตอนการสร้างสรรคผลงานชุดที่ 1

ภาพที่ 18 ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงานชุดที่ 2

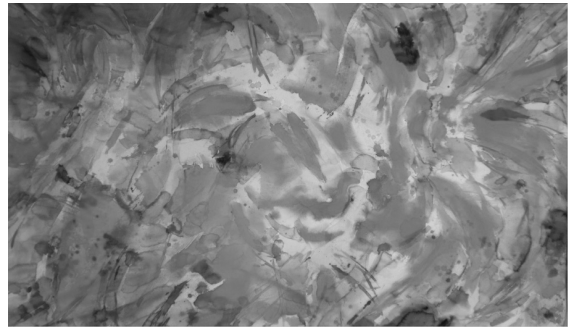

ภาพที่ 19 ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงานชุดที่ 3

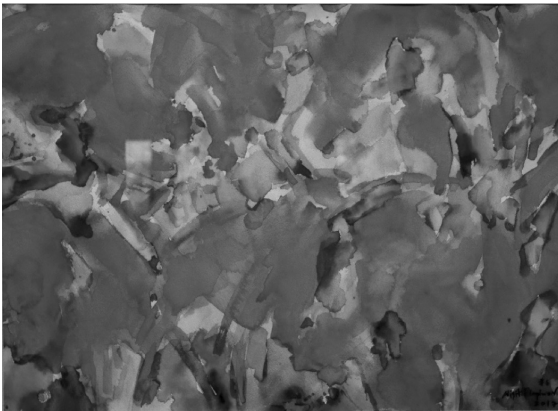
ผลงานสร้างสรรค์

ภาพที่ 20 ความเคลื่อนไหวของสีเส้นสไต No7 ขนาด 56 x 76 ซม.
ผลงานสร้างสรรค์ ชุดที่ 1

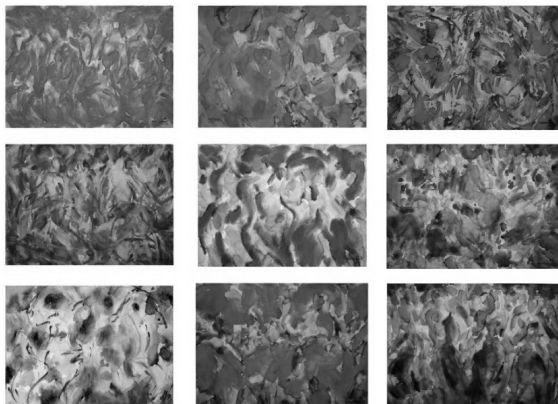
ภาพที่ 21 ความเคลื่อนไหวของสีเส้นสไต No10 ขนาด 130 x 240 ซม.
ภาพผลงานชุดที่ 2

ภาพที่ 22 ความเคลื่อนไหวของสีเส้นสไต No5 ขนาด 56 x 76 ซม.
ผลงานสร้างสรรค์ ชุดที่ 1

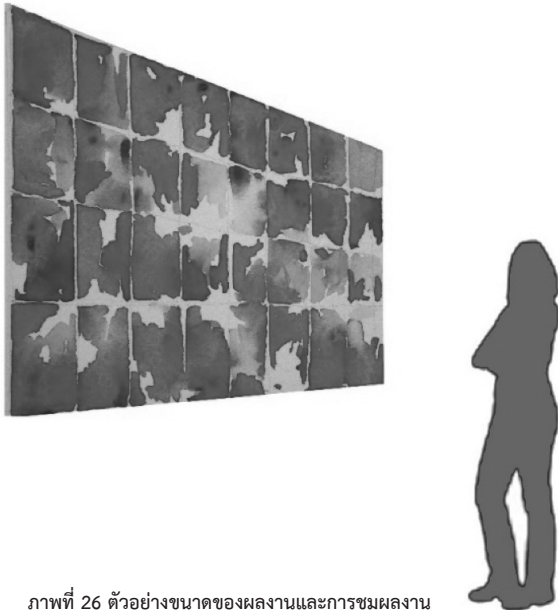
ภาพที่ 23 ความเคลื่อนไหวของสีเส้นสไต No12 ขนาด 130 x 240 ซม.
ภาพผลงานชุดที่ 2

ภาพที่ 24 รวมผลงานชุดที่ 1 ขนาด 56x76 ซม. จำนวน 9 ภาพ
ซึ่งจะแยกตามชุดสีๆ ชุดสีละ 3 ภาพ

ภาพที่ 25 ความเคลื่อนไหวของสีเส้นสไต No13 ขนาด 122 x 184 ซม.
ภาพผลงานชุดที่ 3

ภาพที่ 26 ตัวอย่างขนาดของผลงานและการชมผลงาน

ผลการวิเคราะห์

1. การวิเคราะห์ข้อมูล ทางเครื่อง จากการศึกษารวบรวม ข้อมูลความรู้ อันเกี่ยวเนื่องกับความเป็นมาของ “ทางเครื่อง” พบว่า ทางเครื่องมีพัฒนาการมาจาก “เขย่าทางเครื่อง” ซึ่งยังไม่มี รูปแบบของเครื่องแต่งกายที่มีสีสันสดใส และทำเดินสนุกสนาน ดังปัจจุบัน การพัฒนารูปแบบจาก เขย่าทางเครื่อง มาสู่ ทางเครื่อง เริ่มต้นอย่างชัดเจนในช่วงยุคทองของเพลงลูกทุ่ง ประมาณ พ.ศ.2511 เพราะมีการแข่งขันด้านธุรกิจเพลงลูกทุ่งอย่างสูง วงดนตรีลูกทุ่งชั้นนำจึงนำรูปแบบของเครื่องแต่งกาย และสีสันของ นักเต้นจากตะวันตกเข้ามาผสมผสาน กับเครื่องแต่งกายแบบเดิม ซึ่งมีลักษณะพื้นบ้านของไทย ทำให้ทางเครื่องมีลักษณะที่โดดเด่นขึ้น คือมีเครื่องแต่งกายที่หรูหรา ฟูฟ่า ดูเกินจริง มีการใช้สีที่สดใส (Vivid Tone) เพื่อต้องการให้สะดุดตา ดึงดูดความสนใจจาก แฟนเพลง มีเครื่องประดับเช่น ลูกบิด เลื่อม และสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ ชัดเจนซึ่งมักขาดไม่ได้คือ ขนนก รวมทั้งนำท่าทางการเต้นสมัยใหม่ เข้ามาประยุกต์เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เราใจมากยิ่งขึ้น ทางเครื่องถึงแม้ว่า จะได้รับแบบอย่างและอิทธิพลจากตะวันตก แต่ทางเครื่องยังคงมีลักษณะความเป็นพื้นบ้านของไทยผสมผสาน ปะปนอยู่ด้วย เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับสีสันสดใสของเครื่องแต่งกาย ทางเครื่อง กับรสนิยมการใช้สีของสิ่งต่างๆ ซึ่งอยู่ในชีวิตประจำวัน ของสังคมไทยนั้น อาทิ สีของเสื้อผ้า เครื่องใช้ ยานพาหนะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น คงมีสีที่สดใสใกล้เคียงกัน

2. การวิเคราะห์อิทธิพลจากผลงานศิลปินต่างประเทศ และศิลปินไทย

การศึกษาและวิเคราะห์ผลงานศิลปินต่างประเทศและ ศิลปินร่วมสมัยของไทย เป็นส่วนหนึ่งที่จะได้นำแบบอย่างหรือ วิธีการบางประการมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานของข้าพเจ้า ให้บรรลุเป้าหมาย หลังจากการศึกษวิเคราะห์ทำให้พบว่า วาสลีลี คานดินสกี และเฮเลน แพรงเคนทาเลอร์ มีวิธีการสร้างผลงาน ในลักษณะใกล้เคียงกันส่วนหนึ่งคือ การนำภาพความทรงจำ แสดงออกผ่านการโต้ตอบฉับพลันจากจิตวิญญาณภายใน (Improvisation) หากแต่มีความแตกต่างในผลงานของ คานดินสกี มีลักษณะมุ่งสู่แบบนามธรรม (Abstract) ส่วน เฮเลน แพรงเคนทาเลอร์ มุ่งไปสู่แนวทาง Abstract Expressionism ซึ่งมีการแสดงออกจากระกระตุ้น (Automatic Impulse) ร่วมด้วย โดยใช้เทคนิคการเท รวด หยอด หยด สีสลงบนผืนผ้าใบ ให้เกิดการไหล แผ่กระจาย และบางส่วนซ้อนทับกันจนเกิดมิติ ของน้ำหนัก วิธีการอิสระของเฮเลน แพรงเคนทาเลอร์นี้ใช้ร่วมกับการ ปาดป้ายผืนแปรปรวนขนาดใหญ่ และการหยอด หยด สดสีสี การแผ่กระจาย ไหลซึมของสีน้ำ ส่วนกระบวนการโต้ตอบฉับพลัน (Improvisation) ข้าพเจ้านำมาใช้ในบางส่วนของผลงานชุดที่ 1 และใช้เป็นกลวิธีที่สำคัญร่วมกับวิธีการ (Automatic Impulse) ในผลงานชุดที่ 2 และ 3 ส่วนการศึกษวิเคราะห์ผลงานของ ศิลปินร่วมสมัยของไทย อันประกอบด้วย ธงชัย รักปทุม สมศักดิ์ ชาวานธาดาพงศ์ และสรธรรมรงค์ สิงหเสณี พบว่าศิลปินทั้งสาม มีกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานซึ่งมีความใกล้เคียงกันคือ วิธีการลด สกัด ตัดทอน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรอบข้างและ สิ่งที่เข้ามากระทบจิตใจ และแปรค่าความงาม ความซึมซาบจาก สิ่งเหล่านั้นไปสู่เส้น สี พื้นผิวและร่องรอยผืนแปรปรวน ในรูปแบบ กึ่งนามธรรมและนามธรรมในบางชิ้นงาน กระบวนการนี้ข้าพเจ้า ได้นำมาใช้ในการสกัด เคাঁโครงสร้างของเนื้อหาทางเครื่องและ บรรยากาศของการแสดง ให้เหลือแต่สาระที่สำคัญสำหรับการนำเสนอในผลงานชุดที่ 1 และชุดที่ 2 นั้นหมายถึงเค้าโครง ที่ยังพอมองเห็นถึงรูปร่าง รูปทรงของทางเครื่องบางส่วน และการแสดงภาพความเคลื่อนไหวของสีสดใสด ด้วยจังหวะเส้น สี การซ้ำ ซ้อนกันเป็นต้น ส่วนกระบวนการที่มีความแตกต่างจาก ศิลปินทั้งสาม สรธรรมรงค์ สิงหเสณี มักใช้สีสด (Hue Tone) และการกลับค่าสี (Discord) ในการสร้างสรรค์อยู่เสมอ มักปาดป้ายรอยแปรปรวนทับซ้อนกันออกไปทางแนวกว้างมากกว่า

แนวลึก ซึ่งวิธีการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยสร้างสรรค์ในครั้งนี้ได้พอดี

3. การวิเคราะห์ผลงาน

ผลงานชุดที่ 1 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ในจิตรกรรมสีน้ำขนาดเล็ก

ผลงานชุดนี้ได้สกัดลดทอนรูปร่างรูปทรง ของทางเครื่องลง ด้วยวิธีการร่างภาพในแบบ Gesture ในขั้นตอนแรก รูปทรงที่ได้จากการร่างภาพช่วยลดทอนความถูกต้องตามหลักกายวิภาค เพิ่มการแสดงออกด้านอารมณ์ความรู้สึกมากกว่า และมีลักษณะ กึ่งนามธรรม เค้าโครงที่ได้ถูกนำมาหลอมรวมกับภาพจำของสีเส้น เครื่องแต่งกาย อันประกอบด้วยความพลิ้วไหวของเสื้อผ้า กระโปรง หมวก ขนนก ระบายแขน พู่ เลื่อมระยิบระยับของทางเครื่อง และบรรยากาศแสงสีสด ของไฟซึ่งสาดส่องไปมาขณะการแสดง ของวงดนตรีลูกทุ่ง ได้ถูกแปรค่ามาสู่ทัศนธาตุและกลวิธีการ ชิดเขียน ปาดป้าย หยอด หยด สลัด ชัด เลือนราง ซ้ำหรือทับซ้อน เป็นจังหวะ ของเส้น สี รอยแปรง ตามเฉดสีต่างๆ โดยอาศัยการทำงานของพลังอิสระ ถึงการตอบโต้ฉับพลัน (Improvisation) และการแสดงคุณสมบัติที่สำคัญของสีน้ำ เช่นความสด ความโปร่งใส การไหลซึม และแผ่กระจายไปทั่วภาพอย่างต่อเนื่อง

ผลงานชุดที่ 2 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ในจิตรกรรมสีน้ำขนาดใหญ่

ผลงานชุดนี้นำกลวิธีการสร้างสรรค์ผลงานในชุดที่ 1 มาพัฒนาสู่ผลงานขนาดใหญ่คือ 130 x 240 ซม. ขนาดของพื้นที่กระดาษที่ใหญ่มากกว่าทุกชุดผลงาน ซึ่งเป็นกระดาษแผ่นเดียว ไม่มีการต่อกระดาษส่งผลต่อความท้าทายในการวาด และการตอบโต้จากจิตใต้สำนึกให้ทำงานได้อย่างอิสระมากกว่า ผลงานขนาดเล็ก การหยอด หยด สลัดสีและแสดงรอยแปรง ด้วยการวาดจากแปรงใหญ่ซึ่งประยุกต์ให้มีด้ามต่อยาวขึ้นยิ่งช่วยสนับสนุนให้การวาดเกิดความอิสระ สนุกสนานสัมพันธ์กับ ภาพความทรงจำการเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใสที่สนุกสนานของทางเครื่องได้อย่างดี

ผลงานชุดที่ 3 ภาพความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส ที่เกิดจากภาพจิตรกรรมสีน้ำขนาดเล็กก่อรูปเป็นจิตรกรรมสีน้ำขนาดใหญ่

ผลงานชุดนี้เกิดจากการถอดรื้อ (Reconstruction) โครงสร้างใหญ่และประกอบชิ้นใหม่ โดยผ่านวิธีการเขียนภาพ ผลงานชิ้นเล็ก แล้วนำมาประกอบขึ้นเป็นผลงานชิ้นใหญ่ แต่ละ

ภาพจัดวางโดยอาศัยความรู้สึกและความสัมพันธ์ของเส้น สี และผลด้านความเคลื่อนไหวเป็นสำคัญ เป็นการทำลายภาพจำ ในด้านโครงสร้างของเนื้อหา จึงไม่ปรากฏเค้าโครงของภาพทาง เครื่องให้เห็นแม้แต่น้อย วิธีการนี้เกิดจากการตอบโต้อย่างฉับพลันจากจิตใต้สำนึก เพื่อให้เกิดพลังอิสระ แต่ยังคงสาระสำคัญ ในการนำเสนอคือความเคลื่อนไหวของสีเส้นสดใส อันเกิดจาก ทิศทางของรอยแปรง เส้น สี การหยอด หยดอย่างอิสระ ซึ่งผล ที่เกิดขึ้นได้แสดงคุณค่า (Expressive Value) ในด้านนามธรรม (Abstract) อย่างแท้จริง

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยสร้างสรรค์ในครั้ง นี้ มีที่มาจากความสนใจของ ข้าพเจ้า ซึ่งมีต่อ “ทางเครื่อง” เพราะนอกจากจะมีความสนุกสนาน แล้วยังแสดงถึงรสนิยมและวิถีชีวิตในสังคมไทย นำมาสู่การ ค้นคว้า ศึกษา วิเคราะห์จนได้แนวคิดที่ชัดเจนต่อทางเครื่อง คือ ความเคลื่อนไหวและสีเส้นที่สดใส จากแนวคิดดังกล่าวนำมาสู่ การค้นคว้า ทดลองเพื่อสร้างสรรค์เป็นผลงานจิตรกรรมสีน้ำ ซึ่ง มีความท้าทายในด้านเทคนิค ผสมผสานกับกลวิธีบางประการ จากอิทธิพลของผลงานศิลปกรรมของศิลปินต่างประเทศและ ศิลปินร่วมสมัยของไทย จากผลของการวิจัยสร้างสรรค์ พบว่า เทคนิคสีน้ำ ขนาดของพื้นที่กระดาษขนาดใหญ่และการประยุกต์ วัสดุอุปกรณ์บางอย่างในการเขียน ช่วยส่งเสริมให้การสร้างสรรค์ โดยอาศัยพลังอิสระ การโต้ตอบแบบฉับพลัน (Improvisation) และกระบวนการแสดงออกจากแรงกระตุ้น (Automatic Impule) ทำงานได้อย่างดี สามารถนำเสนอสาระที่สำคัญคือ “ความเคลื่อนไหว ของสีเส้นสดใส” แปรค่าสู่งานจิตรกรรมสีน้ำสร้างสรรค์และปรากฏ ชัดเจนในผลงานชุดที่ 2 ส่วนกระบวนการถอดรื้อ โครงสร้างของ เนื้อหา โดยการแยกส่วนในระหว่างเขียน ของผลงานชุดที่ 3 ช่วยให้ผลงานมุ่งไปสู่คุณค่าเชิงนามธรรม และเกิดเอกลักษณ์เฉพาะ ของผลงานอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ ผลในด้านความสดใสของสี การไหลซึม การแผ่กระจาย ซึ่งสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของการวิจัย สร้างสรรค์ มีส่วนมาจากการเลือกสรรวัสดุอุปกรณ์ให้สัมพันธ์ กันซึ่งหมายถึง จำเป็นต้องใช้กระดาษสำหรับเขียนสีน้ำเกรดดี มีพื้นผิวหยาบ ความหนาไม่ต่ำกว่า 300 แกรม และสีน้ำเกรดดี ซึ่งต้องมีสีสดใสเข้มข้น ในที่นี้เลือกใช้สีน้ำ Holbein และสี ซึ่งสามารถแผ่กระจาย ไหลซึมได้ดี ในที่นี้เลือกใช้ สีน้ำศิลปิน

บรรณานุกรม

- กาญจนา สิงห์อุดม. 2555. อัตลักษณ์เลขนศิลป์ลูกทุ่งไทย. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาศิลปะศิลปศึกษา คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกสร สิทธิพันธ์. 2548. ทางเครื่องจังหวะชีวิตบนถนนดนตรีลูกทุ่ง. นิตยสารสารคดี. 21(246) : 42-46.
- กัจจกร สุนพงษ์ศรี. 2554. ศิลปะสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จีระพันธ์ สมประสงค์. 2524. ประวัติศิลปะ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศูนย์สังคีตศิลป์. 2527. จากเพลงไทยถึงเพลงลูกทุ่ง ความเคลื่อนไหวของเพลงไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ.
- เรณู ฤทธิราช. 2547. สรุปลงานสำคัญของศิลปกรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงศิลปกรรมร่วมสมัย: เอกสารประกอบการสอนวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เลิศชาย คชยุทธ. 2538. ไทยลูกทุ่ง: ชีวิตและงานเพลงอมตะของเหล่าปราชญ์ราชชนและราชินีเพลงลูกทุ่ง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศรีณีย์ ไรจพจน์. 2552. คู่มือการจัดการเรียนรู้ จิตรกรรม 6. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยช่างศิลป์.
- ศิริพร กรอบทอง. 2547. วิวัฒนาการเพลงลูกทุ่งในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: พันธกิจ.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. 2547. ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- ศุภยง พันธุมโกมล. 2537. การเชื่อมโยงเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งไทย ลูกทุ่งยอดนิยมในช่วง พ.ศ.2498 - พ.ศ.2535. วิทยานิพนธ์สาขานิเทศศาสตร์, ภาควิชาการสื่อสารมวลชน, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชาติ เกาทอง. 2536. วาดเส้น. กรุงเทพฯ: โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2532. กิ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรินต์ติ้ง _____ . 2533. เส้นทางเพลงลูกทุ่งไทย. การประชุมวิชาการและสัมมนา ปี 2533. กรุงเทพฯ. ม.ป.ท.
- Philip Cornwel-Smith, John Goss. 2005. Very Thai. Bangkok: Sirivatana Printing Co.,ltd.
- Wikipedia (2016, พฤษภาคม 5). [เว็บไซต์]. สืบค้นได้จาก : http://en.wikipedia.org/wiki/Folies_Berg%C3%A8re สืบค้น 5 พฤษภาคม 2559